

DE KEMPHAAN OP DOORTREK IN FRIESLAND IN HET VOORJAAR VAN 1995

Eddy Wymenga

Dalende aantallen Kemphanen (Philomachus Pugnax) op slaapplaatsen in de Alde Feanen en recente waarnemingen van grote aantallen langs de ZW-Friese Ijsselmeerkust vormden de aanleiding tot een kort onderzoek naar de verspreiding van Kemphanen op slaapplaatsen in Friesland in april 1995. In dit artikel worden de resultaten besproken.

inleiding

In de Alde Feanen is een lange reeks Kemphaantellingen uitgevoerd, waarbij vanaf 1984 jaarlijks rond eind april slaapplaattellingen zijn verricht. In de periode 1984-1991 werden jaarlijks meer dan 10.000 exemplaren geteld. De hoge aantallen uit die periode kunnen mogelijk worden verklaard uit een sterke concentratie van doortrekkende Kemphanen op geschikte slaapplaatsen in de Alde Feanen. Vanaf half april staat het gros van de boezemlanden en zomerpolders in Friesland droog en zijn dan ongeschikt als slaapplaats. Beheerder It Fryske Gea liet in de Alde Feanen speciaal voor de Kemphanen delen van polder Laban tot half mei plas-dras staan, waardoor ze daar ook na half april een zeer geschikte slaapplaats vonden.

In die beheersituatie is geen verandering gekomen. Niettemin zijn de aantallen van de Kemphaan op de slaapplaatsen in de Alde Feanen na 1991 sterk gedaald, tot enkele duizenden vogels in de meest recente jaren (figuur 1). Ook in het veen- en klei-opveengebied in de wijde omgeving van de Alde Feanen (o.a. Hege Warren, Grouster leechlân, Stoeken, Swettegebied) zijn in de eerste helft van de jaren negentig niet meer de grote aantallen pleisterende exemplaren van daarvoor opgemerkt. De vraag drong zich op, of er binnen Friesland een verschuiving had plaatsgevonden of dat er minder Kemphanen in onze provincie doortrekken. Om hier wat meer zicht op te krijgen, is in het voorjaar van 1995 een Kemphaantelling gehouden van de grotere slaapplaatsen in Friesland.

telopzet

De telling is om organisatorische redenen bescheiden van opzet geweest. Alleen personen, die in het verleden ook grote aantallen Kemphanen op

Doortrekkende Kemphanen

foto Jan van de Kam

'hun' slaapplaatsen hadden, zijn benaderd. Door het enthousiasme waarmee de vraag om een Kemphaantelling te doen werd ontvangen, is door mondelijke reclame uiteindelijk toch nog een groot deel van de Friese slaapplaatsen geteld. Er zijn twee avondtellingen gehouden rond de weekenden van 15-16 april en 29-30 april. Deze data zijn gekozen, omdat uit eerdere tellingen bleek dat in de periode half april-begin mei de meeste Kemphanen in Friesland verblijven (E. Wymenga 1986, 1987, ongepubliceerd). Enkele slaapplaatsen zijn ook in de tussenliggende week eenmaal geteld.

getelde aantallen

De resultaten van de tellingen zijn opgenomen in tabel 1. Daarin is te zien dat in de periode 15-19 april ca. 42.000 en in de periode van 28 april-1 mei ca. 36.000 Kemphanen zijn geteld. De werkelijke aantallen Kemphanen

die op de teldagen in Friesland verbleven, zijn waarschijnlijk nog hoger geweest omdat niet alle slaapplaatsen zijn geteld.

In de eerste plaats zijn alleen de meest belangrijke boezemlanden en zomerpolders geteld. Ook zijn er aanwijzingen dat hier en daar Kemphanen gemist kunnen zijn. Zo werden bij een weidevogelinventarisatie op 28 april door Yde van der Heide en ondergetekende in een weidegebied bij Wommels enkele duizenden Kemphanen gezien die niet 'teruggelaten' zijn op slaapplaatsen in de omgeving. Bovendien is gebleken, dat vele duizenden Kemphanen vaak maar een kleine slaapplaats nodig hebben, waardoor ze betrekkelijk gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Zo werden in het zomerpoldertje aan de noordkant van het Staatsbosbeheer-reservaat de Gouden Bodem door Sjoerd Bakker maar liefst 9.000 vogels aangetroffen. In de tweede plaats zijn de aantallen

Slaapplaats	15-19 april	28 april - 1 mei
Anjumer Kolken	-	-
Bergumermeer (westoever)	-	-
Leijen (westoever)	850	200 (800 op 5 mei)
Houtwiel	100+	2.000
Wyde Mar (bij Stiens)	?	?
Grote Wielengebied	976	1.476
Jan Durkspolder	2.500	3.750
Alde Feanen - overig	200	500
Van Oordt's Mersken	75 (1.500 -)	-
Terkaplesterpoelen (Polder Meinesleat-Akkrumerrak)	20 (droog)	droog
Sneekermeer (Graverij, Lytse en Grutte Griene)	15 (droog)	droog
Witte en Zwarte Brekken	10.000 ¹	5.000
Tjeukemeer (Uilesprong)	-	1.000
Gouden Bodem	5.000	9.000
Koelvordermeer (Sângaast)	40	-
Boezemland Gaastmeer	? (-)	-
Boezemland Ringwiel/Hop	? (++)	100 -
Polder de Samenvoeging	30	-
Polder Haanmeer	700	1.500
Makkumer Noordwaard	?	100+
Piarnergeul/Kooiwaard	150-200 ²	30
Workumerwaard	3.000	4.516
Stoenckherne	?	1.000
Bocht van Molkwerum	14.000	3.500
Mokkebank	3.135	1.766
Steile Bank	-	40
Groote Brekken	?	-
Totaal	40.791-42.266	35.478-36.078

¹ Er werden op 16 april ca. 8.000 exemplaren geteld, die vanaf de westzijde aanvloegen. Binnenkomende Kemphanen van de oostzijde konden niet worden geteld. Wel werd in het Sneekermeergebied slaaptrek richting Witte en Zwarte Brekken waargenomen. In de tabel is derhalve een aantal van 10.000 opgenomen.

² De Piarnergeul/Kooiwaard is in dit weekeinde niet geteld. Uit waarnemingen van H. Spruyt kan worden opgemaakt, dat hier vermoedelijk een aantal van ca. 150-200 vogels heeft geslapen.

Tabel 1. Resultaten van twee avondtellingen van slaapplaatsen van Kemphanen in Friesland in het voorjaar van 1995. Slaapplaatsen die niet zijn geteld, maar waar naar verwachting wel Kemphanen hebben geslapen, zijn voor de volledigheid ook opgenomen. Verklaring: - = wel geteld, geen vogels; ? = niet geteld; (-) = niet geteld, maar vrijwel zeker geen vogels; (+) = niet geteld, maar vrijwel zeker wel vogels aanwezig; 100+ = minimaal 100 vogels aanwezig; - = naar elders vliegende vogels (slaapplaats onbekend); droog = slaapplaats drooggevallen.

op grote slaapplaatsen vaak moeilijk in te schatten. Soms komen nog grote groepen in de schemering aan, waarbij Kemphanen sterk de neiging hebben de contouren in het landschap te volgen. Op enige afstand is dan alleen een inschatting mogelijk en worden invallende groepen gemakkelijk gemist. Zowel op de eilanden in de Witte en Zwarte Brekken als op de zandplaten voor de kust van de Bocht van Molkwerum speelde genoemd probleem. Yde Kuipers meldde voor de Bocht van Molkwerum ten tijde van de schemering een schatting van 14.000 vogels te hebben gemaakt, maar dat

aantal kon ook hoger zijn. Op de Witte en Zwarte Brekken telde Jan Hendriksma vanaf de westkant ruim 8.000 Kemphanen, terwijl invliegende vogels van vanaf de oostkant niet konden worden gezien. Wel werden in het Sneekermeergebied door andere tellers op dezelfde avond naar het zuidwesten vliegende groepjes Kemphanen gezien (richting Witte en Zwarte Brekken). In de tabel is een aantal van 10.000 exemplaren aangehouden.

aanwezige aantallen

Omdat in april gericht naar slaapplaat-

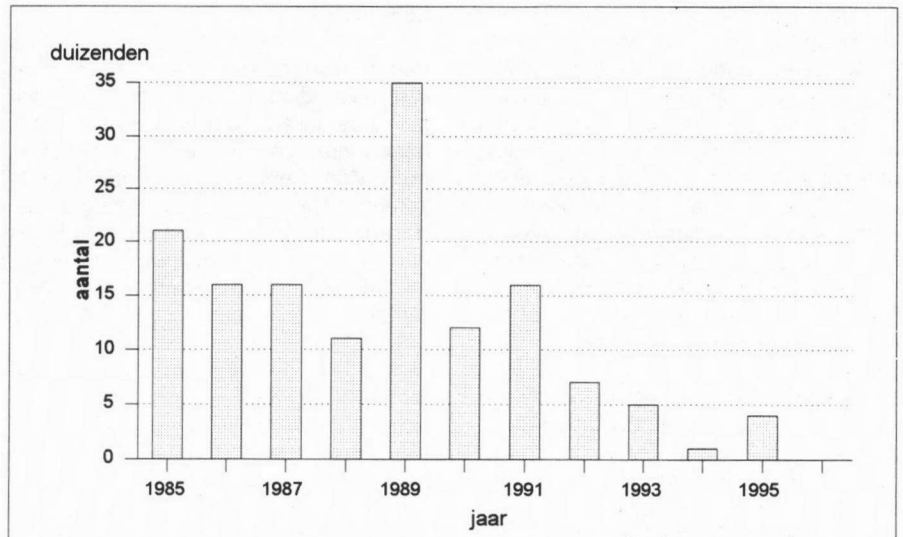
sen is gezocht, bestaat de indruk dat het grootste deel van de slaapplaatsen is geteld. Rekening houdend met ondertelling, gezien eerdere opmerkingen, lijkt het aannemelijk dat in de tweede helft van april 1995 bij beide tellingen minstens 40.000-50.000 Kemphanen aanwezig waren. Dit aantal is aanmerkelijk hoger dan het totaal dat in april 1986 in geheel Nederland is geteld (12.000 exemplaren, Koopman 1986). Bij een telling in april 1977 van overdag op graslanden aanwezige Kemphanen in Friesland werden 10.000-11.000 vogels geteld (Timmerman & Schuckard 1978). Anderzijds

schatten Joop Jukema en Theunis Piersma de aantallen in 1994 in de zuidwesthoek beduidend hoger in; alleen al langs de Friese IJsselmeerkust werden toen in de tweede helft van april tienduizenden Kemphanen waargenomen.

Het beschikbare cijfermateriaal is echter te fragmentarisch om goede uitspraken te doen over voor- of achteruitgang. Wel kunnen we vaststellen dat Friesland, en dan met name het veenen klei-op-veengebied, tot de belangrijkste doortrekgebieden van de Kemphaan in West-Europa behoort. Alleen in Frankrijk, Denemarken en Sleswig-Holstein liggen eveneens belangrijke doortrekgebieden, maar het gaat om beduidend lagere aantallen dan nu in Friesland zijn vastgesteld (vgl. OAG Münster 1989, Meltotte 1993).

doorstroming

Over de doorstroming van Kemphanen is weinig bekend. In 1985 konden in de omgeving van de Alde Feanen waarnemingen worden gedaan aan individueel herkenbare Kemphanen die ten behoeve van een Duits-Nederlandse expeditie in Senegal waren geverfd en gekleurd (OAG Münster 1989). Hieruit is vast komen te staan, dat sommige vogels in elk geval twee weken in het gebied blijven. Of dit voor het merendeel van de Kemphanen geldt, is niet bekend, maar gezien het

Figuur 1. Maximaal aantal geschatte Kemphanen op slaapplekken in de Alde Feanen rond eind april in de periode 1984-1995. Gebaseerd op jaarlijkse, eenmalige tellingen van twee slaapplekken (Polder Laban en Jan Durkspolder). De tellingen vonden elk jaar plaats tussen 28 april en 3 mei.

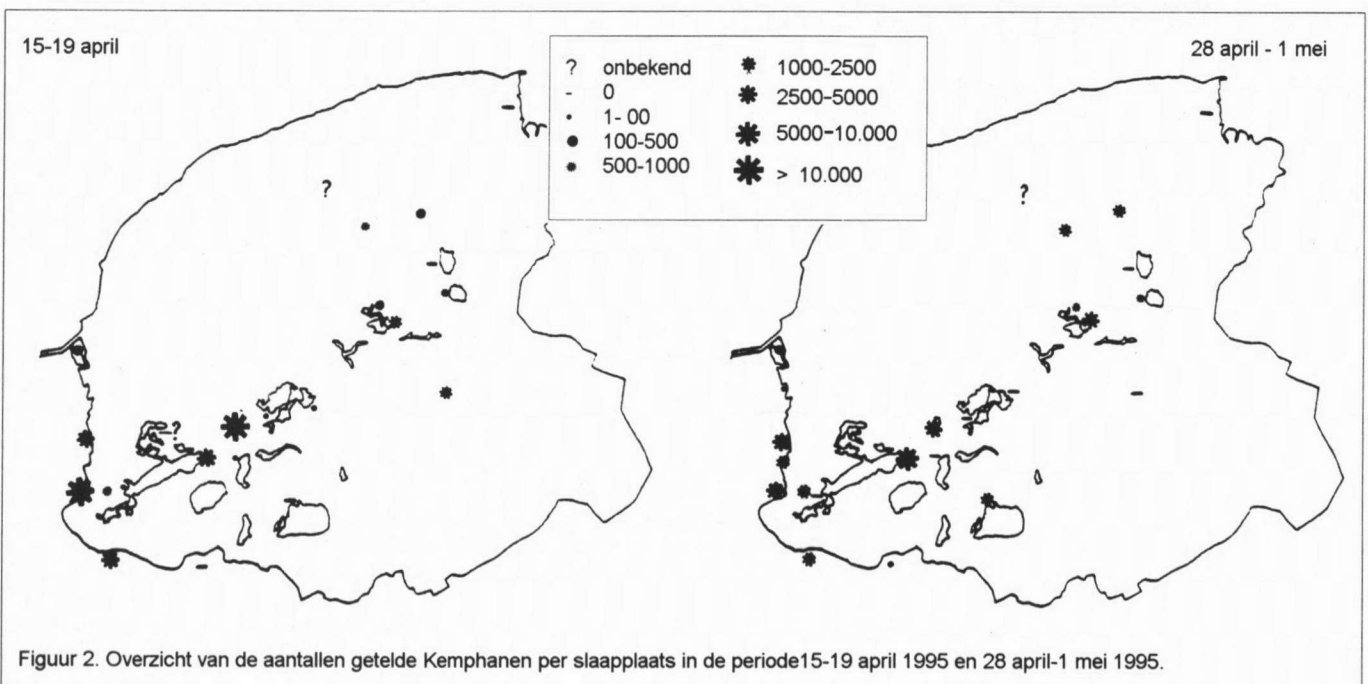
aantalsverloop in de Alde Feanen (hoge aantallen van half april tot eind april) is een verblijftijd van één tot enkele weken waarschijnlijk. Rekening houdend met een dergelijke doorstroming zou Friesland in de tweede helft van april wel eens door 60.000-75.000 doortrekkende Kemphanen bezocht kunnen worden (uitgaande van een wekelijkse instroom van nieuwe vogels, een gemiddelde verblijftijd van twee weken en een constante aanwezigheid van 40.000-

50.000 vogels; berekening F. Nijland).

verplaatsing of nieuwe instroom?

Bij de tellingen in de jaren tachtig bestond bij mij de indruk, dat tijdens de doortrek in Friesland sprake was van

verplaatsingen, waarbij de Kemphanen van de zuidwesthoek 'opschuiven' naar het noordoosten. Ook nu lijkt dat in het

Figuur 2. Overzicht van de aantallen getelde Kemphanen per slaapplek in de periode 15-19 april 1995 en 28 april-1 mei 1995.

noorden van de provincie het geval. De situatie in de zuidwesthoek levert echter geen eenduidig beeld (figuur 2). Rond half april zijn al hoge aantallen in de zuidwesthoek van de provincie aanwezig, terwijl de maxima op de noordelijke slaappleaatsen pas rond eind april vallen. Ook bij de al eerder genoemde weidevogelinventarisaties rond Wommels in april 1995 was een latere piek ten opzichte van zuidwesthoek te merken. Bij de inventarisaties rond half april werden daar in een gebied van ca. 1.800 ha hooguit enkele honderden vogels gezien, terwijl eind april in hetzelfde gebied dagelijks meerdere duizenden aanwezig waren. Het blijft natuurlijk de vraag of hier sprake is van een verschuiving binnen de provincie (dus van de zuidwesthoek naar het noorden), of dat sprake is van de instroom van nieuwe vogels.

Bij enkele tellers bestond tenslotte de indruk, dat er sprake was enkele 'trekgolfjes'. Dat werd afgeleid uit het feit, dat de aantallen op de slaappleaatsen schommelden. Zo telde Arend Timmerman bij de Leijen op 15 april 850 vogels, waren op 28 april maar 200 aanwezig, maar op 5 mei weer 800 exemplaren. Het is niet duidelijk of dit met trek te maken heeft, of juist met verplaatsingen binnen Friesland, binnen een kleinere regio.

conclusies

Met de voorjaarstelling van 1995 is in elk geval duidelijk geworden dat de grote aantallen doortrekkende Kemphanen niet uit Friesland zijn verdwenen. Wel hebben zich opmerkelijke veranderingen in de verspreiding voorgedaan. Het gebied rond de Alde Feanen, waar in het midden van jaren tachtig tienduizenden Kemphanen vertoefden, trekt tegenwoordig veel minder vogels. Een zeer voorlopige conclusie luidt dat ten opzichte van de jaren tachtig een verschuiving in de richting van de zuidwesthoek heeft plaatsgevonden. Blijft natuurlijk de vraag, waarom de aantallen Kemphanen in de streek rond de Alde Feanen zo sterk zijn gedaald. Is er een verandering opgetreden in de voedselsituatie? Of is het aanbod aan slaappleaatsen in april elders in Friesland zodanig verbeterd, dat de Kemphanen in de zuidwesthoek en andere westelijke delen van Friesland blijven hangen? Het laatste lijkt minder voor de hand liggend, omdat op het eerste gezicht ook in de jaren '80 de Friese IJsselmeerkust volop slaapgelegenheden bood. Verder onderzoek zal hier nog meer aan het licht kunnen brengen. Duidelijk is wel dat de verspreidingspatronen niet vast liggen, en dat het heel

nuttig is om slaaptrektellingen of verspreidingsstellingen periodiek te herhalen. Herhaling van de verspreidingsstellingen uit de zeventiger jaren en het enige jaren achtereenvolgende tellen van de Friese slaappleaatsen in de komende jaren is daarom zeer gewenst. Het is echter minstens zo belangrijk om ook aandacht te besteden aan de achterliggende oorzaken; onderzoek naar de voedselsituatie voor steltlopers in de Friese graslanden kan wat dat betreft nog veel nieuwe informatie opleveren.

bedankjes

Zonder de enthousiaste medewerking van de onderstaande personen zou een dergelijk telling niet hebben kunnen plaatsvinden. De volgende personen hebben meegewerkt: S. Bakker, R. Barské, P. Bouma, J. Bijlsma, A. Foekema, R. Foekema, T. Haitjema, J. Hendriksma, Y. van der Heide, E. van Hijum, U.G. Hosper, G. Hykema, T. Jager, B. Klazenga, Y. Kuipers, F. Kunst, W. Ligthart, N. Minnema, J. van der Meer, F. Nijland (en andere Wierenwerkgroepleden), S. Osinga, J. Roosma, G. Schievink, A. Timmerman, M. Versluys, H. de Waard, L. Wagter, G. van der Wal, K. van der Wal, E. Wymenga.

literatuur

- OAG Münster 1989. Beobachtungen zur Heimzugstrategie des Kampläufers *Philomachus pugnax*. J. Orn. 130, 175-182.
 Koopman, K. 1986. Kemphanenproject 1986-1987. Voorlopig verslag 1986. Intern verslag Nederlandse Steltloperwerkgroep Marum.
 Meltofte, H. 1993. Vadefugletraekket gennem Danmark. Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift 87, 1-180.
 Timmerman, A. & Schuckard, R. 1978. Een voorjaarstelling van de Kemphaan (*Philomachus pugnax*), Goudplevier (*Pluvialis apricaria*) en Wulp (*Numenius arquata*) in Friesland. FFF-rapport 4. Fryske Feriening foar Fjildbiology, Leeuwarden.

Eddy Wymenga, Veenhout 11, 9269 VL Veenwouden